

Majoor Sas en kolonel Oster

Twée vrienden tussen de fronten

B. Tigchelaar

Dit jaar is het eenenzestig jaar geleden dat Graf Schenk von Stauffenberg zijn aktetas met daarin een bom onder de kaartentafel van Adolf Hitler plaatste in het hoofdkwartier De Wolfsschanze in oost Pruisen. De aanslag op de Führer op 20 Juli 1944 mislukte en de staatsgreep die meteen had moeten beginnen in Berlijn werd in de kiem gesmoord. Hitler overleefde de aanslag licht gewond. Zijn wraak was verschrikkelijk. Iedereen die ook maar enigszins verdacht was, werd gearresteerd; zo ook generaal-majoor Hans Oster.

Wie Hans Oster werkelijk was en wat zijn werkelijke rol is geweest in het verzet tegen Hitler, daar zijn de Gestapo-onderzoekers pas maanden later door toeval achter gekomen. Bovendien hebben ze maar een deel kunnen achterhalen van wat hij allemaal heeft ondernomen om Hitler de voet dwars te zetten. Dat hij de belangrijkste inspirator is geweest, de grote organisator van het militaire verzet tegen Hitler, en dat al ver voor 1944, is zelfs voor velen in Duitsland onbekend.

In Nederland is de naam van Hans Oster bij sommigen een begrip omdat hij de 'geheimzinnige informant' was van de Nederlandse militaire attaché in Berlijn in 1939, majoor Bert Sas. Hij was de man die – via Sas – Nederland waarschuwde, telkens weer, voor de ophanden zijnde Duitse aanval. De eerste serieuze waarschuwing kwam begin november 1939. Twee

Minister-president dr. Jan Peter Balkenende heeft op 20 juli 2004 in Berlijn een toespraak gehouden ter gelegenheid van de herdenking van de aanslag op Hitler door Kolonel Graaf van Stauffenberg. Een van de slachtoffers van de klopjacht op de samenzweerders is Hans Oster, die in 1939-1940 de Nederlandse militair attaché in Berlijn gewaarschuwd had voor de naderende Duitse aanval op Nederland. Op verzoek van de redactie vatte Bert Tigchelaar, ruim 22 jaar correspondent in Duitsland voor krant, radio en nos-journaal, de belangrijkste bevindingen uit zijn boek *De gemiste kans. Staatsgreep tegen Hitler 1938. Officieren tussen moed en wanhoop* (Zwolle, 2004) samen. Bert Tigchelaar overleed, volkomen onverwacht, op 27 oktober 2004. Mw. E.H. Tigchelaar-van der Velden stemde desgevraagd zonder aarzelen in met de publicatie van dit artikel. De maand mei leek haar en ons zeer passend.

De hoofdredacteur

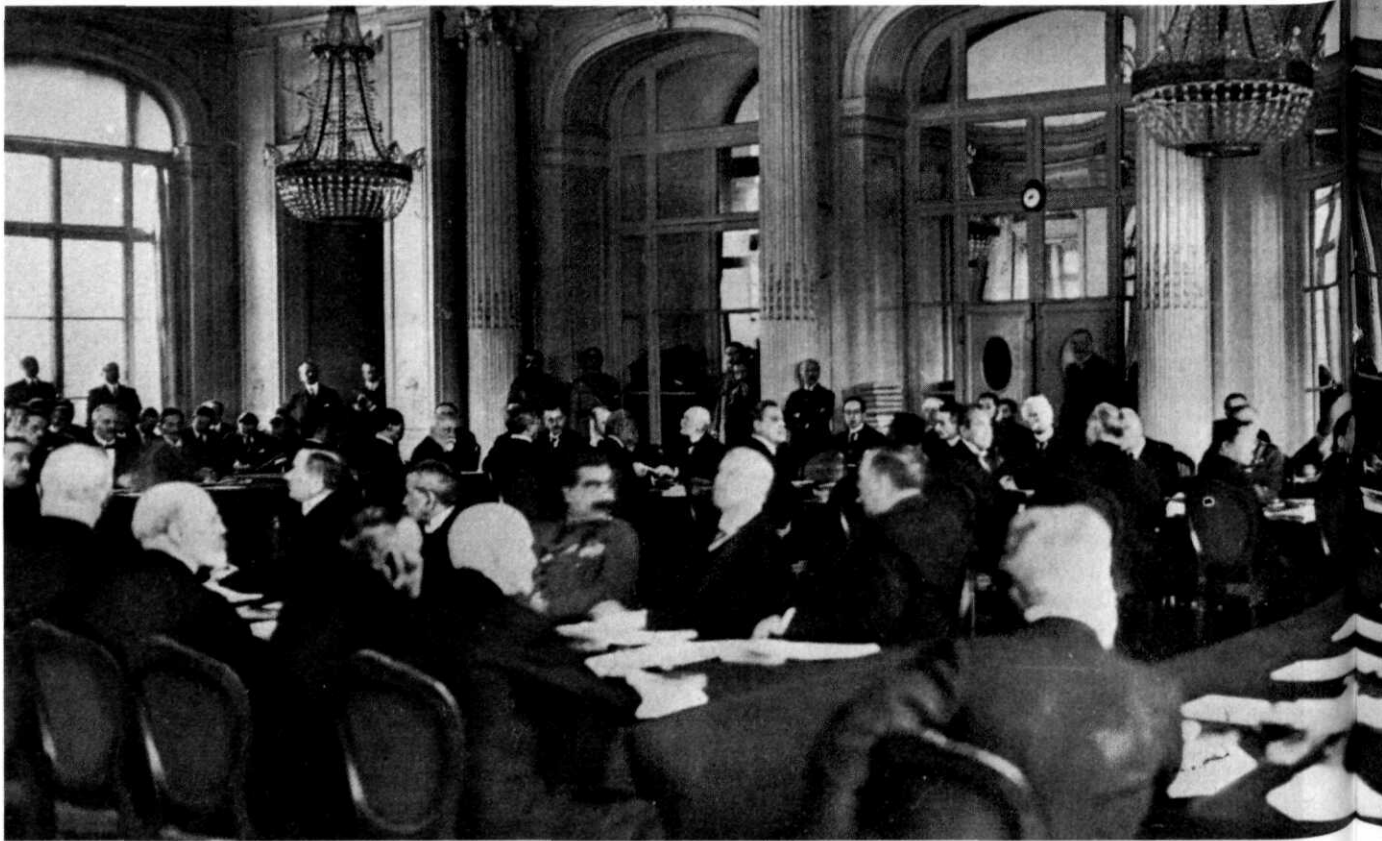
maanden eerder al had majoor Sas, geassisteerd door luitenant Dirk Klop, vanuit Berlijn nauwkeurig kunnen aangegeven wanneer en hoe Polen zou worden overvallen. Die informatie kwam toen ook van Hans Oster die toen nog kolonel was bij de Abwehr, de Duitse contraspionage afdeling van de Wehrmacht, geleid door admiraal Canaris.

Stauffenberg wordt elk jaar weer in herinnering geroepen in Duitsland. Begrijpelijk, maar de daad van Stauffenberg was een daad van verwijfeling. De ondergang van nazi-Duitsland was allang begonnen. Voor de mannen van het eerste uur, voor de hoge militaire leiders die al in een vroeg stadium zich hebben verzet tegen Hitler, is veel minder aandacht.

Dat geldt in hoge mate voor Hans Oster. Eén van de oorzaken is wellicht

dat hij in de ogen van veel (niet alleen Duitse) militairen 'verraad' heeft gepleegd omdat hij het Westen waarschuwde wanneer en hoe Hitler zou gaan aanvallen, in Polen, Denemarken, Noorwegen, maar vooral ook in Frankrijk, België en het neutrale Nederland.

Een cruciale rol bij deze waarschuwingen en het 'verraad', speelde de Nederlandse militaire attaché in Berlijn, majoor Bert Sas, een man die – vanwege zijn vriendschap met de Duitse officier Hans Oster – over de beste en meest uitgebreide inlichtingen beschikte. Zelden heeft een militaire attaché zo grondig, zo nauwkeurig en zo tijdig gewaarschuwd. Zelden ook is iemand met zoveel ongelooft en tegenwerking bestraft door zijn superieuren. Door de informatie van Oster en Sas waren de regeringen in Den Haag, Londen, Brussel en Pa-

rijs, maar ook het Vaticaan, op de hoogte dat Hitler aanstuurde op een groot Europees conflict, op een wereldoorlog. De eerste concrete waarschuwingen werden al in 1938 doorgegeven waarbij vooral de Engelse regering dringend is gevraagd om steun. Hoge Duitse militairen, zoals stafchef Ludwig Beck, maar ook zijn opvolger Franz Halder hebben Hitler aan de kant willen zetten door middel van een staatsgreep, die – door Hans Oster – in alle details was voorbereid. De Tweede Wereldoorlog had wellicht voorkomen kunnen worden wanneer vooral Engeland op tijd zou hebben gereageerd op deze dringende verzoeken van de Duitse militaire oppositie, maar in 1938 was Engeland er meer aan gelegen om de zogenaamde 'vrede' te bewaren omdat het niet in staat was een oorlog te voeren tegen Duitsland. Ook Den Haag had sneller en slagvaardiger moeten reageren na de vele waarschuwingen en de exacte aanwijzingen en analyses van majoor Sas.

Eenenzestig jaar na de oorlog, dus achteraf, is het niet moeilijk om deze conclusie te trekken.

Wanneer je op zoek gaat naar de details, wanneer je wilt weten wat er nu precies is gebeurd en dat probeert te plaatsen in de tijd waarin het zich heeft afgespeeld, dan ontfaelt zich een geschiedenis van gemiste kansen, van blunders, van ongelooflijke naïviteit; een geschiedenis van moed en wanhoop en het maakt een einde aan de mythe dat er niet of nauwelijks verzet is geweest in Duitsland.

Het is het verhaal van het Duitse militaire verzet dat in de steek is gelaten door politici in het Westen, met name door Engelse politici, maar ook onze eigen bewindslieden in Den Haag spelen een kwalijke rol.

Ook de Nederlandse legerleiding kan niet worden vrijgepleit gezien de manier waarop is gereageerd op de inlichtingen vanuit Berlijn in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog.

Het begon in Münster

Hans Osters carrière als beroepsofficier is een typisch Duitse carrière die begon voor de Eerste Wereldoorlog. Het liefst was hij cavalerieofficier geworden omdat paardrijden zijn grote passie was, maar in de tijd van keizer Wilhelm II, omstreeks de eeuwwisseling was het nog gebruikelijk dat cavalerieofficieren hun eigen paarden meebrachten en ook de dure opleiding zelf betaalden. Zo kwam Hans Oster die in augustus 1887 werd geboren in Dresden, als zoon van een dominee, terecht bij de artillerie, waar toen ook de paarden nog een hoofdrol speelden.

De jonge officier Oster was een fanatieke ruiter die ook meedeed aan allerlei concoursen en wedstrijden. Bij één van deze gelegenheden brak hij, na een val met zijn paard, beide polsen en dat was de oorzaak dat hij pas enkele maanden na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog de gelegen-

**Onderhandelingen over
de vredesovereenkomst
in Trianon Palace te
Versailles, 7 mei 1919**

(Collectie IMG/KI)

diepe indruk en zorgde ook voor grote onzekerheid.

Oster werd bevorderd tot majoor en overgeplaatst naar Münster. Bij de Staf van de Zesde Divisie was hij als

te ondermeer verantwoordelijk voor het verzamelen van inlichtingen in het gedemilitariseerde Rijnland. Hij speelde een coördinerende rol bij de jaarlijkse grote manoeuvres in het gebied rond Münster waarbij het ook zijn taak was om de buitenlandse waarnemers te begeleiden. Bij één van deze gelegenheden moet hij voor het eerst in contact zijn gekomen met zijn Nederlandse collega Bert Sas. Hun eerste ontmoeting dateert namelijk uit 1932 en dat was het laatste jaar dat Oster dienst deed in Münster.

heid kreeg om daadwerkelijk mee te vechten als jonge luitenant. De carrière aan het front ging snel, omdat Oster bij uitstek geschikt bleek te zijn om leiding te geven en niet bang was om risico's te nemen. Hij kreeg hoge onderscheidingen wegens dapperheid aan het front en werd ook bevorderd tot kapitein.

Osters prestaties waren opgefallen en hij werd uitgekozen voor de opleiding tot stafofficier, een opleiding die niet op de befaamde 'Kriegsakademie' in Berlijn plaats vond maar grotendeels aan het front.

Het einde van de Eerste Wereldoorlog, de vlucht van keizer Wilhelm II naar Nederland, de nederlaag en de revolutionaire gevechten in Duitsland die leidden tot de 'Republiek van Weimar' dat alles maakte op Oster

Hans Oster
(Collectie IMG/KI)

G.J. Sas (Collectie IMG/KI)

Sas was kapitein geplaatst bij de Generale Staf op het ministerie van Defensie in Den Haag in 1932. Hij had een typische Nederlandse carrière als beroepsofficier achter de rug. Geboren in Leeuwarden in augustus 1892 als tweede zoon in een officiersgezin. Bert Sas groeide op in de Friese hoofdstad en na zijn HBS-tijd stond al vrij snel vast dat hij net als zijn vader beroepsofficier wilde worden. In 1910 werd hij ingeschreven aan de

KMA als cadet en nog voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog rondde hij daar zijn opleiding af en werd in juli 1913 bevorderd tot tweede luitenant bij het 2e regiment Veld- Artillerie. Al snel na de Eerste Wereldoorlog, waaraan Nederland als neutraal land niet had meegedaan, werd Sas tewerk gesteld op het ministerie van Oorlog zoals dat toen nog heette. Vanaf 1923 volgde hij de opleiding aan de Hogere Krijgsschool tot

1926 en na een bevordering tot kapitein en een korte detachering bij het Veldleger kwam Sas al snel weer terecht op het ministerie in Den Haag.

De periode tussen de beide wereldoorlogen was voor Nederlandse beroepsofficieren geen rooskleurige tijd. Het beroep van officier stond niet in erg hoog aanzien en de bezuinigingen, tot het uiterste, dat is waar men zich mee bezig hield op het ministerie. Het beroepskader keek wel met belangstelling naar wat zich over de grenzen afspeelde en er werden ook wel lessen getrokken uit het verloop en vooral de afloop van de Eerste Wereldoorlog die een scala aan nieuwe wapens, verbindingstechnieken en nieuwe gevechtstactieken had laten zien. De ontwikkelingen op dit gebied stonden ook na de Eerste Wereldoorlog niet stil. De periode tussen de beide wereldoorlogen was niet veel meer dan een lange wapenstilstand.

In Nederland was dit besef niet aanwezig, mede omdat men in de veronderstelling verkeerde dat de gewapende neutraliteit tijdens de Eerste Wereldoorlog had gefunctioneerd. Vooral de politiek in Den Haag koesterde de illusie dat Nederland zijn neutraliteit had kunnen handhaven door zijn dienstplichtige troepen te mobiliseren. Niets was minder waar. De Duitse opmars in de Eerste Wereldoorlog ging niet door Nederland omdat de Duitse veldheren hieraan geen troepen wilden spenderen. Men liet Nederland bewust links liggen om zo snel door te kunnen stoten, dwars door België naar Frankrijk. Bij defensie maakte men zich wel zorgen, zeker na de enorme bezuinigingen en ook op de Hogere Krijgsschool werd met angst en beven gekeken naar de militaire ontwikkelingen vooral in Duitsland, waar inmiddels Adolf Hitler de macht had gegrepen.

De directeur van de Hogere Krijgsschool kolonel jhr J. Th. Altling van Geusau constateerde in 1935 al dat Nederland niet verdedigd kon worden wanneer Duitsland zou aanvallen. Nederland zou zich niet kunnen verdedi-

gen tegen een beperkte aanval en helemaal niet tegen een grote aanval waarbij de Duitsers Nederlands grondgebied zouden gebruiken als opmarsgebied en de beschikking zouden krijgen over de militaire en economische hulpmiddelen, de havens en vliegvelden. Uit een studie op de HKS was komen vast te staan dat de Duitsers met hun relatief klein maar beweeglijk en zeer paraat leger snel zouden kunnen handelen en dat Nederland met een nog te mobiliseren leger dat over onvoldoende uitrusting beschikte, niets zou kunnen doen om een Duitse opmars te stuiten.

Deze noodkreet bereikte ook de chef van de Generale Staf, generaal I.H. Reynders. Ook de lange lijst van aanbevelingen, zoals het aanschaffen van pantserwagens en antitankgeschut, en het permanent bewaken van bruggen over de grote rivieren en het in vreedstijd aanbrengen van explosieven aan de strategische belangrijke bruggen in het oosten en zuidoosten van ons land werd met instemming begroet door de militaire leiding in Den Haag maar, zoals later zal blijken, werd er niet of niet voldoende naar gehandeld.

Spionnen in Berlijn

Deze noodkreet vanuit de 'denktank' HKS in Den Haag werd op tijd afgegeven, een ernstige waarschuwing. Hitler was in 1935 zeker nog niet zover dat hij Europa onder de voet kon lopen. Voor geschoolde waarnemers was het geen geheim dat Duitsland op grote schaal de opgelegde beperkingen uit het Verdrag van Versailles aan zijn laars lapte. Dat er nieuwe legeronderdelen werden geformeerd, zoals een formidabele luchtmacht die in het geheim oefende in de Sovjet Unie en massaal tanks en kanonnen werden geproduceerd, bleef niet verborgen.

Bij de Nederlandse beroepsmilitairen bestond grote bewondering voor het goed getrainde en goed uitgeruste Duitse leger. Met name de tucht en

orde die heerste in het nieuwe Duitsland werd met een zeker ontzag te gadeslagen. De rechterhand van Sas, op het bureau in het ministerie in Den Haag, was luitenant M.R.H. Calmeyer. Deze noteerde in zijn dagboek: *'Ik herinner mij nog hoe ik op een zonnige voorjaarsdag van 1934 uit het ministerie kwam en de n.s. Jeugdstorm zag (de jeugdbeweging van de NSB), met de oranje kleur verwerkt in de uniform. Ik vond het een verademing na de straatbeheersing door de Rode Valken (de socialistische jeugdbeweging) van de SDAP.'*

Calmeyer is niet toegetreden tot de NSB, maar toen hij later in 1937 in Berlijn de Kriegsakademie bezocht, midden in nazi-Duitsland en ook persoonlijk de effecten van de Rijkskristalnacht zag en de bezetting van Oostenrijk meemaakte, heeft hij daar zijn verbazing over uitgesproken maar het noopte hem niet om de opleiding af te breken. Tijdens de opleiding in Berlijn leidde hij zelfs een oefening op een Nederlandse stafkaart waarbij het ging om een aanval op Nederland, een snelle doorstoot in de richting Eindhoven-Geldrop naar de Vesting Holland.

M.R.H. Calmeyer (Collectie IMG/KI)

De Duitse legerleiding bestond overwegend nog uit officieren die misschien wel nazi-sympathieën hadden, maar toch in eerste instantie apolitieke beroepsofficieren waren die qua opvattingen nog zeer hechtten aan tradities, aan oude normen en waarden. Alleen bij de luchtmacht, een betrek-

kelijk nieuw wapen met veel jonge officieren was het officierskorps overwegend nazi-gezind. De nazi's en Hitler waren in de ogen van de oude officierselite in Duitsland alleen een uitstekend middel om het doel te bereiken, namelijk weer een goed geoefende, goed uitgeruste, moderne

'Wehrmacht' op de been te krijgen. Tezijnertijd zou men zich wel weten te ontdoen van deze korporaal.

Kapitein Sas werd in maart 1936 gedetacheerd in Berlijn, dat wil zeggen hij werd officieel benoemd tot militair attaché maar zijn hoofdtaak bestond

in het begeleiden van de Nederlandse hippische ploeg bij de Olympische Spelen. Heel Berlijn was die zomer van 1936 één grote parade met veel hakenkruisvlaggen. De nazi-propaganda gebruikte de Spelen om de rest van de wereld een rad voor ogen te draaien en dat lukte ook uitstekend.

Openingsceremonie van de Olympische Spelen in Berlijn, 1936

(Collectie IMG/KI)

Sas maakte van de gelegenheid gebruik om zijn oude contacten te laten herleven en één van de eersten die hij opzocht was Hans Oster. Deze was inmiddels opgeklommen tot tweede man bij de Abwehr die onder leiding stond van admiraal Wilhelm Canaris.

Bij de Olympische Spelen had Oster tot taak om de militaire attachés te begeleiden en in de gaten te houden. Samen met hun gezinnen bezochten Sas en Oster vrijwel alle paardensportevenementen tijdens de Spelen en de twee mannen bleken elkaar bijzonder te liggen. Die zomer groeide de hernieuwde kennismaking uit tot een hechte vriendschap waarbij vooral Hans Oster zijn Nederlandse vriend deelgenoot maakte van zijn toenemende haat tegen Hitler en zijn trawanten. Hans Oster nam geen blad voor de mond tegenover zijn boezemvriend Sas die hij volkomen vertrouwde. Met deze informatie uit eerste hand kon Sas zich al snel een beter oordeel vormen over de ware gang van zaken in nazi-Duitsland.

Oster die al in zijn tijd in Münster als inlichtingenofficier het één en ander te weten was gekomen over de nazimethoden had inmiddels een grondige afkeer tegen de nieuwe machthebbers ontwikkeld omdat ze alle traditionele Duitse waarden, zoals recht, eer en fatsoen, aan hun laars laptten. Er was zeker nog geen sprake van een verzet bij Duitse officieren in 1936, met verzet waren ze niet opgegroeid, in tegendeel, discipline, gehoorzaamheid en loyaliteit dat waren de deugden die telden, zeker voor Duitse militairen. Sas keerde in 1937, na deze eerste detachering in Berlijn terug naar Den Haag.

De mislukte staatsgreep

Al snel na de Olympische Spelen verschenen in Duitsland weer de bordjes 'voor Joden verboden'. Tijdens de propagandashow van de Spelen waren deze tijdelijk weggehaald vanwege de vele buitenlandse gasten. Het ware gezicht van de nazi-dictatuur werd steeds duidelijker zichtbaar en ook maakte Hitler er niet langer een geheim van dat hij uit was op gebiedsverovering. Het Duitse volk moest 'Lebensraum' krijgen.

Bij de Duitse Generale Staf, waar generaal Ludwig Beck de leiding had, werd geschokt gereageerd toen Adolf Hitler op 5 november 1937 de legerleiding schetste hoe hij voor meer 'Lebensraum' wilde gaan zorgen, namelijk door Oostenrijk te annexeren en daarna Tsjecho-Slowakije in één klap te bezetten. Dan zou hij zijn handen vrij hebben voor verdere veroveringen. De hoogste generaals durfden niet te protesteren, het enige dat voorzichtig werd geopperd is dat de Duitse strijdkrachten nog niet klaar waren voor een oorlog.

De stafchef, generaal Beck die aanvankelijk nog heeft geloofd dat met Hitler kon worden samengewerkt en die betoogde dat revolutie en muiterij begrippen waren die in het woordenboek van een Duitse officier niet voorkwamen, kwam er al snel achter dat Hitler hoe dan ook een oorlog wilde. Voor veel Duitse beroepsofficieren werd pas duidelijk hoe perfide de nazi-leiders waren toen Adolf Hitler zichzelf benoemde tot opperbevelhebber over alle strijdkrachten en zijn generaals inpeperde dat zij alleen uit te voeren hadden wat hij, als opperste veldheer, hen zou bevelen. Toen was overduidelijk dat de partij, de nazi's dus, de strijdkrachten zouden gebruiken vooral voor politieke doeleinden.

Voor stafchef Ludwig Beck, maar ook voor zowel majoor Hans Oster als admiraal Wilhelm Canaris en vele anderen, betekende dit het begin van het verzet. Generaal Beck werd de leider en Hans Oster de organisator van de

militaire oppositie tegen Hitler. 'Bijzondere tijden vragen om bijzondere maatregelen' zo formuleerde generaal Beck in 1938 zijn ommekeer nadat hij tevergeefs had geprobeerd om Hitler af te brengen van zijn veroveringsplannen.

Beck moest vanwege zijn felle kritiek in augustus 1938 ontslag nemen maar bleef een grote rol spelen op de achtergrond. Vanaf dat moment werden systematisch plannen ontwikkeld om Hitler door middel van een staatsgreep uit de weg te ruimen. De spil

waar alles om draaide werd Hans Oster. Hij beschikte over onnoemlijk veel contacten en bouwde een groot netwerk op van gelijkgezinden, zelfs bij de Gestapo, bij justitie, op het ministerie van buitenlandse zaken en natuurlijk vooral bij het 'Opperkommando der Wehrmacht' (OKW).

In de late zomer van 1938 toen Oostenrijk al was bezet en Tsjechoslowakije aan de beurt was om te worden veroverd, begonnen ook de plannen voor een staatsgreep vaste vorm aan te nemen. Bovendien werden door

Oster en Beck vertrouwenspersonen naar Engeland gestuurd om de Britse regering op de hoogte te brengen van de plande staatsgreep. De dringende boodschap aan de Engelse regeringsleider, sir Neville Chamberlain, was om vooral niet toe te geven aan de eisen van Hitler. Wanneer Engeland zich publiekelijk hard zou opstellen en niet langer de 'appeasement-politiek' zou volgen dan garandeerde de Duitse oppositie dat ze Hitler aan de kant zou zetten. Terwijl de Britse regering in het geheim allang besloten had om Tsjechoslowakije zonder slag of stoot op te geven, hoopten Oster en Beck nog steeds op steun in de rug vanuit Engeland. De crisis spitste zich toe rond 27 september 1938 toen Hitler demonstratief langs de Britse ambassade midden in Berlijn, gepantserde kolonnes voorbij liet denderen en in het geheim de bevelen al gegeven waren om de bezetting van het Sudetenland te beginnen op 30 september 1938.

Kort daarvoor waren de samenzweerders voor het laatst bijeen geweest in het huis van Hans Oster in de Bayerische Straße. Alle voorbereidingen waren getroffen voor de staatsgreep. De 23e infanteriedivisie in Potsdam, onder generaal-majoor Graf von Brockdorff-Ahlefeldt stond klaar om op te rukken naar het regeringscentrum van Berlijn. Generaal Erwin von Witzleben, de bevelhebber in het militaire district III (Berlijn) had de verantwoordelijkheid op zich genomen om Hitler officieel gevangen te nemen. Een speciale commando-eenheid van ongeveer zestig zwaar bewapende vrijwilligers wachtte in de buurt van de Wilhelmstrasse op het bevel van Von Witzleben om de Rijkskanselarij van Hitler te bestormen.

Zonder dat de anderen het wisten had Oster met de aanvoerder van deze stoottroep (majoor Wilhelm Heinz) afgesproken dat Hitler bij een geprovoceerd vuurgevecht moest worden gedood. Ook alle partijcentrales, het Gestapo-hoofdkwartier, de radiozenders en SS-kazernes bij Berlijn moesten in één klap worden uitgeschakeld

Intocht Duitse militairen in Wenen na de Anschluss van Oostenrijk, 12 maart 1938 (Collectie IMG/KL)

en een militaire overgangsregering zou voorlopig de macht overnemen. Op het allerlaatste moment werd nog een actuele plattegrond van de Rijkskanselarij uitgedeeld en de laatste gegevens over het daadwerkelijke aantal SS-bewakers doorgegeven.

Maar het bevel om tot de bestorming over te gaan bleef uit, tot grote teleurstelling en woede van de mannen die klaar stonden om tot het uiterste te gaan. Ook de 23e infanteriedivisie bleef in de kazerne want op het moment dat Oster en de zijnen hadden willen toeslaan ging de telefoon bij het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken en werd snel duidelijk dat Hitler en de Britse premier Chamberlain alsnog wilden onderhandelen over Tsjechoslowakije, na bemiddeling van de Italiaanse dictator Mussolini. Sommige samenzweerders wilden de coup alsnog doorzetten, maar nu Hitler opnieuw zonder bloedvergieten en zonder oorlog te voeren zijn zin kreeg was het moment voor een geslaagde staatsgreep voorbij. Hitler vertrok nog dezelfde dag, 28 september, met een speciale trein naar München

Sas terug in Berlijn

Verlagenheid, diepe teleurstelling en woede over het slappe Britse optreden waren de overheersende gevoelens bij de samenzweerders die uit angst voor ontdekking de plannen in allerijl hebben verbrand. In Den Haag werd nu ook nauwgezet gekeken naar de ontwikkelingen in Duitsland en men was niet gerust op de woorden van Chamberlain, 'Peace for our time.' Er bestond nu dringend behoefte aan een militaire attaché in Berlijn die goed was ingevoerd.

Zo keerde in april 1939, inmiddels majoor, Sas terug naar Berlijn waar hij als eerste zijn goede vriend Oster opzocht. De twee mannen hadden elkaar veel te vertellen en Oster bracht Sas op de hoogte van de mislukte staatsgreep maar ook van de nieuwe plannen die werden voorbereid. Sas

Duitse troepen bij Warschau, 1939 (Collectie IMG/KL)

maakte ook afspraken met zijn collega Calmeyer die nog steeds de cursus volgde aan de Kriegsakademie. Samen bezochten ze als eregasten de grote militaire parade ter gelegenheid van Hitlers verjaardag.

Sas zag er veel nieuwe wapens en voor het eerst waarschuwde hij Den Haag ook voor een nieuw Duits legeronderdeel, de 'Fallschirmjäger', die nog niet eerder in het openbaar te zien waren geweest. Als artillerist vielen Sas ook meteen de nieuwe kanonnen op en zijn eerste grote rapport aan Den Haag zat vol met informatie over de nieuwe bewapeningen de indrukwekkende hoeveelheid tanks en pantservoertuigen. Met nadruk wees hij op de parachutisten die, zoals Calmeyer hem had verteld, volgens de theorie op de Kriegsakademie, achter de linies zouden opereren in kleine eenheden. Aan grote luchtlandings-troepen werd toen nog niet gedacht.

Sas had zijn handen vol als attaché in Berlijn en hij vroeg daarom assistentie en die kwam in de persoon van luitenant Dirk Klop. In Den Haag werd schamper gedaan over dit verzoek – 'zou die tweede man wel een dagtaak hebben', maar die had hij zeker. Dankzij de uitstekend contacten van

Sas, die niet alleen afging op de informatie van zijn boezemvriend Oster, maar die ook zelf zijn ogen en oren goed de kost gaf, kon hij al snel constateren dat Polen het volgende slachtoffer zou worden van Hitlers agressie.

In de hete zomer van 1939, eind juni, kon Sas Den Haag al meedelen dat waarschijnlijk begin september de aanval op Polen zou beginnen. In Den Haag werd er niet al te veel waarde gehecht aan de alarmerende berichten van Sas. Over de parachutisten, de Fallschirmjäger, kreeg hij te horen dat ze in Nederland die wel met hooivorken zouden opvangen. Met grote stelligheid kon Sas op 5 augustus naar Den Haag seinen dat de oorlog tegen Polen nu aanstaande was. Toen ontstond wel enige ongerustheid in Nederland, in elk geval bij koningin Wilhelmina die erop aandrong te mobiliseren. Op 27 augustus kon Sas het exacte aantal Duitse divisies (60) doorgegeven dat klaar stond om Polen binnen te trekken. Ook maakte hij melding van speciale Duitse eenheden die in Poolse uniformen achter de linies zouden opereren en bruggen en verkeersknooppunten zouden bezetten. Op 31 augustus telefoneerde hij nog eens met GS III, met overste

J. van de Plassche, maar die reageerde nauwelijks.

Precies om 00.10 op 1 september 1939 stuurde Sas vanuit Berlijn het bericht dat de oorlog zojuist was begonnen. Hij was ook één van de eerste Nederlanders die met eigen ogen de verwoestingen heeft kunnen zien in Polen want niet lang na de Poolse nederlaag werden de militaire attachés door de Duitse overwinnaars uitgenodigd om een kijkje te komen nemen op het slagveld voor Warschau. Sas omschreef het later als een propagandastunt. Naar aanleiding van zijn bezoek aan het Poolse front kon hij -tussentijds in Nederland- aanwijzingen geven (in de Peelstelling) waarmee bij een Duitse aanval rekening gehouden moest worden.

De Poolse veldtocht en zijn eigen waarnemingen waren voor Sas ook aanleiding om een uitgebreide analyse te maken van de militaire situatie en de bedreiging voor Nederland in september 1939. Hij constateerde dat de Duitse troepen werden gereorganiseerd en dat die zo werden opgesteld dat de volgende aanval alleen tegen het Westen gericht zou kunnen zijn. De Duitse troepen zouden dit keer de kortste weg nemen en dwars door Nederland oprukken richting Frankrijk en de Noordzeekust.

Deze grondige en alarmerende analyse werd niet gedeeld door het hoofdkwartier in Nederland en ook niet door de Nederlandse politiek. Minister van Buitenlandse Zaken Van Kleffens bleef tegen beter weten in vasthouden aan een strikte neutraliteitspolitiek en elke voorbereiding voor een gecoördineerde verdediging samen met Engeland, Frankrijk en België, werd officieel verboden om Hitler geen argument in handen te geven als zou Nederland niet strikt neutraal zijn.

Ook Hans Oster deelde de sombere visie van zijn vriend Sas – dat ook Nederland zou worden aangevallen – op dat moment nog niet. Deze twee hebben de analyse van Sas uitvoerig

**Bijeenkomst van de Generale Staf,
Lange Voorhout 7, Den Haag,
augustus 1939.**

**V.l.n.r. kol N.T. Carstens,
kol H.H. Thoden van Velzen,
maj ir. J. Govers,
gen-maj tit. b.d. J.W. van Oosrhot,
gen I.H. Reynders en maj G.J. Sas**

(Collectie IMG/KL)

besproken en in die maand, september 1939, hebben ze het ook gehad over de dringende noodzaak om Hitler uit de weg te ruimen om zo een wereldoorlog te voorkomen. Sas werd zelfs door Oster gevraagd om mee te doen aan een staatsgreep tegen Hitler en negen andere nazi-leiders, maar hij kon daar als officier van een neutrale staat natuurlijk niet op ingaan. In zijn vrijwel dagelijkse rapportage aan Den Haag heeft Sas dit verzoek zelfs gemeld maar het gevolg was dat hij steeds minder werd geloofd. In Den Haag, bij de Generale Staf begon de mening post te vatten dat Sas het slachtoffer was van een Duits spelletje waarbij hij gebruikt werd om valse informatie te laten uitlekken om verwoording te stichten.

November 1939

Op 8 oktober wist Oster het nog niet zeker of ook Nederland betrokken zou worden bij de aanval op het Westen, maar op 20 oktober moest hij toegeven dat Sas gelijk had in zijn analyse: *'Mein lieber Freund, du hast recht gehabt, jetzt ist auch Holland an der Reihe.'* Het werd de hoogste tijd voor Sas om nu zelf naar Nederland te gaan om de legertop en de regering in Den Haag te waarschuwen. Beide officieren, Oster en Sas waren er zich van bewust dat ze gevaarlijk spel speelden. Oster pleegde technisch gezien landverraad en hij realiseerde

zich dat ook; *'natuurlijk kun je zeggen dat ik nu een landverrader ben, maar dat ben ik niet. Ik ben een betere Duitser dan al die anderen die achter Hitler aanlopen. Het is mijn plicht en ook mijn opzet om Duitsland en daarmee de wereld van deze pest te bevrijden.'* Zo heeft hij het letterlijk geformuleerd tegenover Sas vlak voordat deze naar Den Haag vertrok om te waarschuwen.

In Den Haag werd Sas uiterst koel ontvangen door generaal Reynders. Een paar weken eerder had Sas nog complimenten gekregen omdat hij over de aanval op Polen nauwkeurig had gerapporteerd, maar het klimaat is veranderd. Generaal Reynders was nu allerm minst te spreken over Sas

omdat deze zijn berichten en waarschuwingen ook door had gegeven aan de minister van defensie en aan buitenlandse zaken. Opperbevelhebber Reynders had Sas uitgeoeterd en geroepen: *'Ik wil verdomme dat je alleen met mij praat en niet met de ministers.'*

En hoe sterk hij de wind tegen had in Den Haag kreeg hij even later te horen toen hij bij zijn collega's troost wilde zoeken. Kapitein H.J. Kruls, de adjudant van de minister van defensie wond er geen doekjes om en liet Sas enkele bewerkte rapporten lezen waarin Sas volkomen belachelijk werd gemaakt. Ook kreeg hij te horen dat de gepensioneerde generaal Gijsberti Hodenpijl in Duitsland bezig

was geweest om de berichten van Sas na te trekken. Het oordeel van Hodenpijl over het werk van Sas was vernietigend, overdreven paniekberichten waaraan geen enkele waarde diende te worden toegekend.

Woedend verliet Sas Den Haag en keerde met de nachttrein van de zesde op zevende november terug naar Berlijn. Daar lag een dringende boodschap van Oster die hem even later in alle haast vertelde dat de aanval op het Westen was vastgesteld op 12 november. Sas nam opnieuw de nachttrein, nu weer naar Den Haag en de volgende morgen, 8 november, werd hij niet alleen ontvangen door opperbevelhebber Reynders maar door een soort kleine ministerraad; minister

Dijxhoorn van defensie, Van Kleffens van buitenlandse zaken en minister-president De Geer. Enigszins opgewonden deed hij verslag van zijn bevindingen en Sas bezwoer het gezelschap – hij stak twee vinger in de lucht – dat de aanval op Nederland op 12 november zou beginnen. Hij kon zijn hand in het vuur steken voor zijn informant wiens naam hij natuurlijk niet kon noemen. Maar de aanwezigen waren niet onder de indruk, in tegendeel, ze lieten Sas weten dat ze geen woord geloofden van zijn verhaal, en dat terwijl uit Engelse bron eenzelfde waarschuwing was gekomen en de kleine ministerraad, zonder premier De Geer, al op 5 november, samen met koningin Wilhelmina, overleg had gehad over de situatie.

De achtste november barstte de bom in Bürgerbräukeller in München, de eerste mislukte bomaanslag op Adolf Hitler, een dag later viel het eerste Nederlandse slachtoffer van de Tweede Wereldoorlog en dat was luitenant Dirk Klop, de assistent van Sas uit Berlijn. Klop was eind september teruggeroepen naar Nederland en deed nu dienst bij GS III. Hij moest een oogje in het zeil houden bij een geheime dienst operatie van de Britten.

Twee Engelse agenten hadden contact met hoge Duitse militairen die – zo werd gezegd – een staatsgreep tegen Hitler wilden plegen. De besprekingen vonden plaats in de Achterhoek en later in Venlo. Het was een uitgekend plan van de Duitse 'Sicherheidsdienst' (SD) om de twee Britten in de val te lokken. Hoe dicht ze bij de waarheid waren door een complot tegen Hitler te verzinnen om daarmee de Engelsen te lijmen wist de SD toen niet. Op 9 november, op klaarlichte dag lukte het een overvalcommando van SD-ers en SS-ers in burger, om de twee Britse agenten over de grens bij Venlo te ontvoeren. Dit gebeurde na een schietpartij, waarbij de Nederlandse waarnemer, luitenant Klop ernstig gewond raakte en korte tijd later overleed, op weg naar Düsseldorf.

Officieel wist niemand van de Nederlandse betrokkenheid bij deze operatie, alleen generaal van Oorschot van GS III was op de hoogte. Sas hoorde een dag later over het incident in Venlo en over de betrokkenheid van luitenant Klop. Hij wilde uitzoeken wat er precies was gebeurd en wat de Duitsers te weten zouden zijn gekomen, ook om de samenzweerders in Berlijn te kunnen waarschuwen maar hij kreeg strikte orders om zich niet met het Venlo-incident te bemoeien.

De gebeurtenissen in München en Venlo zorgden er wel voor dat Sas, die toch al ten einde raad was omdat niemand hem serieus nam, drastische stappen ondernam om alsnog gehoor te krijgen. Hij klopte aan bij zijn vroegere baas, oud-minister van de-

fensie Hendrik Colijn, in wie hij veel vertrouwen had en deed nogmaals uitvoerig uit de doeken dat er een Duitse aanval op komst was. Maar ook Colijn geloofde hem niet en liet dat ook duidelijk weten. Daarna bestond er nog maar één mogelijkheid voor Sas en dat was de stap naar het Paleis Noordeinde.

Hoogst persoonlijk wilde hij koningin Wilhelmina op de hoogte brengen van het dreigende gevaar maar in het Paleis was men al op de hoogte van de komst van majoor Sas. Hij kreeg geen toegang tot de koningin omdat generaal Reynders kort tevoren had opgebeld naar het paleis. Hij had uitdrukkelijk verboden om Sas toe te laten tot de koningin omdat de paniekverhalen van Sas de koningin alleen maar zenuwachtig zouden maken.

Zwaar teleurgesteld, gedeprimeerd en vol woede keerde Sas 13 november terug naar Berlijn omdat hij in Den Haag niets meer kon uitrichten. De Duitse aanval aangekondigd voor de 12de was uitgebleven en zijn geloofwaardigheid was tot het nulpunt gedaald.

In december kreeg Sas niet alleen een nieuwe datum te horen, maar ook details over de manier waarop de aanval op Nederland zou plaats vinden. De Duitse inlichtingendienst had de Nederlandse stellingen en verdedigingswerken, de waterlinie en de rivierovergangen volledig in kaart gebracht en de conclusie was dat het 'Kinderspiel' zou zijn om hier doorheen te breken.

Ook hoorde Sas dat er gebruik gemaakt zou worden van Duitse soldaten in Nederlandse uniformen en van parachutisten. Ondanks zijn deprimeerde ervaring seinde hij deze gegevens plichtsgetrouw naar Den Haag. De kerstdagen bracht hij in Nederland door en hoorde daar dat hij door generaal Reynders zou worden teruggeroepen uit Berlijn. Zelf had Sas toen al een ontslagbrief – gericht aan koningin Wilhelmina – geformuleerd want hij 'had het op zijn fatsoen getrokken' wat er allemaal was gebeurd en wilde een andere functie.

In januari volgde een tweede grote waarschuwing voor een offensief in het westen. Dit keer was het niet Oster of Sas die waarschuwden maar hielp het toeval een handje. Twee Duitse majoors die de avond te voren behoorlijk waren doorgezakt, op weg naar een stafbespreking bij Keulen, moesten een noodlanding maken en met een aktetas vol kaarten en aanvalsplannen landden ze in België, in Maas-Mechelen, vlak bij Maastricht. Er bestond een goed contact tussen de Nederlandse en Belgische Inlichtingendiensten en zo hoorde generaal Reynders al heel snel van deze plannen. Maar hij geloofde absoluut niet dat dit de echte aanvalsplannen waren. Het was opnieuw een truc van de Duitsers om de tegenstanders op een dwaalspoor te brengen. Ook de bevestiging die Sas even later vanuit Berlijn doorseinde dat het inderdaad de echte plannen betrof, maakte geen indruk.

Toch wilde Den Haag wel weten waar Sas zijn informatie vandaan haalde. Het hoofd buitenland van GS III, Jan van de Plassche ging zelf op onderzoek uit en zonder Sas in te lichten ging hij naar Berlijn om daar te praten met de Duitse collega's. Hij had een bespreking met admiraal Canaris en wellicht heeft hij ook Oster ontmoet, maar hij is er niet achter gekomen wie de 'goede bron' van Sas was. Ook minister van buitenlandse zaken Van Kleffens wilde meer weten en had al in november, ter controle van de berichten van Sas, een ambtenaar naar Berlijn gestuurd, mr. J. Visser die met Göring zou hebben moeten spreken maar die had uiteraard geen tijd. Wel kwam deze terug met de geruststellende mededeling, die hij oppikte in de trein, dat er niets aan de hand was. In Nederland was inmiddels generaal Reynders vervangen door generaal Winkelman als opperbevelhebber en die was ook nieuwsgierig naar de bron van Sas. Tijdens een lunch in Wassenaar kwam het tot een harde confrontatie, toen hij Winkelman vertelde over zijn 'informant', een hooggeplaatste Duitse officier die fel anti-Hitler was. *'Ik weet niet wie je*

zagsman is, maar ik vind het een mis-selijke vent', antwoordde Winkelman en dat deed voor Sas de deur dicht.

De situatie spitste zich – na het januari-alarm- opnieuw toe toen Sas met gedetailleerde berichten kwam over een invasie in Denemarken en Noorwegen, die aanstaande was. Dat gebeurde op 3 april 1940. Hij telefoonde in een primitieve code met kapitein Kruls in Den Haag en hij stuurde nog diezelfde avond een gecijferd telegram met meer details vooral bedoeld om Engeland te waarschuwen. Deze waarschuwing werd niet officieel doorgegeven aan de Engelse regering, erger nog, minister Van Kleffens heeft dit telegram nooit gezien omdat het bewust of onbewust zoek raakte. Sas zelf waarschuwde hoogst persoonlijk zijn Deense en Noorse collega in Berlijn. Voor de zekerheid informeerde hij ook persoonlijk de Engelse marine attaché in Nederland op 8 april. Dit keer volgde geen uitstel en de invasie vond plaats in de vroege morgen van 9 april.

Voor Sas stond na deze invasie vast dat nu ook de aanval op Nederland snel zou komen en de aanwijzingen hiervoor werden steeds duidelijker. De rapporten van Sas aan Den Haag werden steeds dringender en nauwkeuriger. Hij waarschuwde voor een speciale tankeenheid die via de Langstraat door Brabant zou moeten oprukken naar de vesting Holland. De waarschuwingen werden alle in de wind geslagen. Donderdag 9 mei, tegen de middag kon Oster aan Sas vertellen dat de aanvalsdatum nu op 10 mei was vastgesteld en tegen de avond zei Oster – nadat hij gecheckt had of de aanval nog zou zijn uitgesteld: *'Mein lieber Freund, jetzt ist es wirklich aus. Es sind keine Gegenbefehle gegeben. Das Schwein (Hitler) ist abgefahren zur Westfront. Hoffentlich sehen wir uns nach diesem Krieg wieder.'*

Majoor Sas heeft na dit droevige afscheid snel Den Haag ingelicht via een open telefoonlijn. Tegen de dienstdoende officier, luitenant Post

Uiterweer sprak hij de bekende woorden: *'Morgenvroeg bij het aanbreken van de dag. Hou je taai.'* Ook het volslagen overbodige telefoontje van overste Van de Plassche, die dit bericht van Sas wilde controleren en terugbelde naar Berlijn, werd door de Duitse afluisterdienst opgevangen.

Toen Hitler op de hoogte werd gebracht dat de aanval was verraden was hij woest. Hij eiste de arrestatie van de verrader. Onmiddellijk na de capitulatie werd een speciaal commando belast met het zoeken naar de verrader. Ook in de ministeries in Den Haag werd gezocht bewijzen vooral naar berichten van de militaire attaché uit Berlijn. In de haast om weg te komen naar Londen was minister Kleffens zijn koffertje vergeten en dat werd meteen gevonden, in beslag genomen en per koerier naar Berlijn gestuurd. In het koffertje zat een dagboek maar ook een briefje waarop stond dat majoor Sas had gewaarschuwd voor de komende aanval op 10 mei.

Duitse opmars in de omgeving van Valkenburg (L), 10 mei 1940 (Collectie IMG/KL)

Duitse aanval op Noorwegen, 9 april 1940 (Collectie IMG/KI)

Dat de goede bron van Sas een hoge Duitse militair moest zijn was de Gestapo wel duidelijk maar het directe verband tussen Oster en Sas is – ondanks al het speurwerk van de SD en Gestapo – nooit gevonden. Ook niet toen Oster werd gearresteerd in de nasleep van de aanslag op Hitler op 20 juli 1944. Wel zijn door toeval alle plannen voor de staatsgreep die Oster had voorbereid ontdekt en na lange verhoren werd Oster vlak voor het eind van de oorlog nog opgehangen, evenals zijn baas Wilhelm Canaris, in het concentratiekamp Flossenburg in Zuid Duitsland.

Majoor Sas kwam na de capitulatie, via Zwitserland en Frankrijk naar Londen waar hij zich meldde bij de regering in ballingschap. Voor het

eerst kon hij hier zijn verhaal vertellen rechtstreeks tegenover koningin Wilhelmina maar al snel bleek dat hij in de Nederlandse gemeenschap in Londen nog steeds werd beschouwd als een paniekschopper en zelfs min of meer als een ‘verrader’. Hij kwam er achter dat er verhalen de ronde deden dat hij NSB-er zou zijn – voorbestemd tot districtsbestuurder in Zuid Holland- en het kostte hem grote moeite om deze valse aantijgingen te ontcrachten. Na korte tijd in Londen heeft hij genoeg van het gekonkel en met beide handen nam hij de benoeming aan tot commandant van een missie in Canada die Nederlandse dienstplichtigen moest werven.

Hij werd bevorderd tot luitenant-kolonel, maar de missie werd een

behoorlijke mislukking, evenals zijn terugkeer naar Engeland. Zinvol werk werd hem verboden, hij mocht niet ingaan op een Engels aanbod om bij de staf van Montgomery te komen werken; ook een Amerikaans aanbod moest hij afwijzen. Minister president Gerbrandy waarschuwde hem dat hij ook maar beter niet zijn memoires zou kunnen schrijven. Hij werd de dupe van de opvatting die vooral bij koningin Wilhelmina leefde dat de oude Generale Staf verantwoordelijk was voor de nederlaag in 1940. Van de oude stafofficieren moest men niet veel meer hebben en ze werden op een zijspoor gezet.

Toch heeft Sas in Londen enkele opmerkelijke rapporten geschreven over de organisatie van de strijdkrachten na de oorlog en over de bezetting van Duitsland. Opnieuw werd er niet naar hem geluisterd en de rapporten verdwenen in een la. Als beroepsofficier en stafofficier stuitte het hem tegen de borst dat in de laatste oorlogsjaren sommigen wel heel snel carrière maakten zonder veel kennis en inzicht te hebben in het krijgsbedrijf. Dat leidde ook tot conflicten over de vraag wie de opperbevelhebber moest worden van de nieuwe Nederlandse strijdkrachten en ook tot een persoonlijke controverse met prins Bernhard.

Dat alles heeft ertoe bijgedragen dat Sas één van de mede-initiatiefnemers is geweest van een petitie aan koningin Wilhelmina waarin min of meer om eerherstel werd gesmeekt van de beroepsmilitairen van voor 1940 (wij soldaten van het oude leger), waarvan velen in de oorlog, met gevaar voor eigen leven, mee hadden gewerkt in de OD, de ondergrondse Orde Dienst. Deze petitie van 8 januari 1946 heeft er misschien toe bijgedragen dat Sas eerherstel kreeg en nog één keer werd bevorderd en wel tot generaal-majoor. Hij werd opnieuw benoemd tot militair attaché, eerst in Brussel en later in Washington.

Op 20 oktober 1948 kwam generaal-majoor Sas om het leven bij een vliegtuigongeluk bij Prestwick in Schotland.